

Komunismus, budoucnost a historiografie soudobých dějin

VÍTĚZSLAV SOMMER

Klíčové slová: súdobé dejiny, štátny socializmus, dejiny vedy, budúcnosť

Český a slovenský výzkum dějin státního socialismu se v posledních letech rozbíhá do nebyvalé šíře. Rostoucí publikační aktivita historiků a současné posilování kontaktů se zahraničními historiografiemi vede nejen k vydávání prací, které nabízejí nové metodologické a interpretační perspektivy, ale současně k otevírání dalších výzkumných témat. Dochází také ke zřetelnému zintenzivnění jak odborných, tak populárních diskuzí věnovaných způsobům vyprávění o socialistické diktatuře. K rozšíření tematického záběru historiografie soudobých dějin došlo zejména díky „objevení“ široce definovaných sociálních a kulturních dějin jako vhodného metodologického rámce historiografického výzkumu. Rozhodně nelze konstatovat, že by otázky, jež si kladou „tradiční“ politické dějiny, byly jednou provždy vyřešeny – řada témat zůstává nadále nezpracovaných a čeká na svého historika. Byla to spíše jejich jistá intelektuální vyčerpanost a z ní plynoucí interpretační jednostrannost, která vyústila ve snahu zapojit odlišné badatelské přístupy. Přes značný nárůst historiografické produkce v posledních letech lze však stále diskutovat o důležitých dimenzích státního socialismu, které zatím stojí mimo hlavní pozornost historiografie soudobých dějin. Na následujících stranách se zaměřím na fenomén budoucnosti ve státním socialismu, respektive na jeho konceptualizaci v dobovém myšlení, expertní činnosti i politických strategiích.¹

Nedávno publikované tituly k dějinám státního socialismu ukazují, že se toto nesmírně perspektivní pole výzkumu nadále rozšiřuje. Také je zjevné, že se výrazně dotýkají výzkumy českých a slovenských historiků s projekty zahraničních badatelů, především z německého a anglosaského prostředí, což vyústilo ve výrazné oživení vzájemné odborné komunikace. Stručný pohled na aktuální historiografickou literaturu naznačuje, že ještě nedávno okrajové výzkumné aktivity nabývají rozměrů výrazného historiografického

¹ Výzkumu těchto témat se věnuji v rámci ERC projektu „A political history of the future: knowledge production and future governance 1945 – 2010 – FUTUREPOL“, který probíhá na Pařížském institutu politických věd (Sciences Po).

trendu, jenž se vědomě snaží zařadit do mezinárodního historiografického kontextu. Nepřehlédnutelné badatelské pozornosti se dostalo bezprostředně poválečnému období a z něj vyplývajícím intelektuálním a sociálním kontinuitám, ať již z hlediska zkoumání politického myšlení, nacionalismu či obecně utváření společnosti ve stínu válečné katastrofy.² Vznikly rovněž důležité historiografické práce mapující období stalinismu. K dispozici je mimořádná mikrohistorická sonda do vybrané emigrantské komunity a stranického aparátu,³ texty tematizující problematiku veřejného mínění a rezistence,⁴ či detailní rozpracování sociálně politických strategií režimu.⁵ Stalinismus však historici pojmají rovněž jako kulturní fenomén⁶ a pozornost věnují také intelektuálnímu nakládání s jeho dědictvím v následujícím období.⁷ Zvláštnímu zájmu historiků se těší rovněž vztah komunistického projektu k minulosti a dějinám.⁸ Rozvíjí se rovněž dějiny vědy,

² BRENNER, Christiane. „Zwischen Ost und West“: *Tschechische politische Diskurse 1945 – 1948*. München : Oldenbourg, 2009; FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010; SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 – 1960)*. Praha : Antikomplex, 2011.

³ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. *Z Prahy proti Titovi!: Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012.

⁴ HEUMOS, Peter. *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!: dělníci a státní socialismus v Československu 1945 – 1968*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006; McDERMOTT, Kevin. Popular Resistance in Communist Czechoslovakia: The Plzeň Uprising, June 1953. In *Contemporary European History*, 2010, roč. 19, č. 4, s. 287-307 (česká verze této studie viz Lidový odpor v komunistickém Československu: Plzeňské povstání v červnu 1953. In *Minulostí Západočeského kraje*, č. 46. Plzeň-Ústí nad Labem : Archiv města Plzně – Albis international, 2011, s. 208-233; McDERMOTT, Kevin – SOMMER, Vítězslav. *The ‘Club of Politically Engaged Conformists’? The Communist Party of Czechoslovakia, Popular Opinion, and the Crisis of Communism*, 1956, CWIHP Working Paper No. 66, March 2013 (dostupné online: <http://www.wilsoncenter.org/publication/the-%E2%80%99club-politically-engaged-conformists%E2%80%99-the-communist-party-czechoslovakia-popular> (poslední náhled 29. 6. 2013).

⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945 – 1960*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. Dále srov. KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*. Praha : Academia, 2007; KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969 – 1993*. Praha : Academia, 2012; KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948 – 1960). Část první*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007; KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948 – 1960). Část druhá, Venkov*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012.

⁶ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha : Academia, 2009.

⁷ KOPEČEK, Michal. *Hledání ztraceného smyslu revoluce: zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953 – 1960*. Praha : Argo, 2009; MERVART, Jan. *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*. Brno : Host, 2010; VOŘÍŠEK, Michael. *The reform generation: 1960s Czechoslovak sociology from a comparative perspective*. Praha : Kalich, 2012. Citovaná Voříškova práce je současně klíčovým textem k dějinám české filozofie v období od druhé poloviny 60. let do roku 1968.

⁸ HUDEK, Adam. *Najpolitickéjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010; SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisce: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950 – 1970)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011; GÓRNY, Maciej. „Die Wahrheit ist auf unserer Seite“: *Nation, Marxismus und Geschichte im Ostblock*. Köln : Böhlau, 2011; JIROUŠEK, Bohumil. *Josef Macek: mezi historií a politikou*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2004; JIROUŠEK, Bohumil. *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha : ARSCI, 2011. JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích; Filozofická fakulta UK; HÚ AV ČR, 2008; OLSÁKOVÁ, Doubravka (ed.) *Niky české historiografie: Uherskobrodská sympozia J. A. Komenského v ofenzi-*

keré se orientují jak na oblast institucionálního zakotvení výzkumu a koncepcí vědní politiky, tak na vývoj vědeckých oborů.⁹ Naopak výrazný dluh nejen kulturních či intelektuálních dějin lze zaznamenat v oblasti biografického výzkumu. Vedle monumentálního životopisu Zdeňka Nejedlého od Jiřího Křesťana, jenž kromě zmapování životního příběhu jednoho z nejdůležitějších českých intelektuálů poskytuje také mnohostranný vhled do vývoje českého myšlení od konce 19. století až do poloviny století následujícího, působí další biografické pokusy až na výjimky spíše jako životopisné črty.¹⁰ Řada již citovaných prací poskytuje nové pohledy na fenomén reformního komunismu a postupně přibývají tituly inovativně nahlížející na éru pozdního socialismu.¹¹

Mezi citovanými tituly figuruje několik textů, které z rozličných pozic zkoumají vztah komunistického projektu k minulosti. Jedná se o práce věnující se přímo vývoji dějepisectví a problematice historického myšlení, či o texty analyzující dobové způsoby „vyrovnávání se“ se stalinistickou či reformně komunistickou minulostí v širším kontextu intelektuálních dějin či přímo v praxi státně socialistického vládnutí.¹² Minulost hrála pochopitelně významnou úlohu ve vývoji státního socialismu. Byla zdrojem legitimacy režimu či mohla naopak poskytnout arzenál kritických argumentů, jejichž cílem byla reforma nebo rovnou odmítnutí systému. Osobní minulost pak tvořila klíčovou složku v procesu formování vztahu individua k diktatuře – ať už na rovině vytváření subjektivního vztahu jedince ke komunistickému programu a způsobům jeho realizace, či v oblasti posuzování konkrétních osob v rámci politických procesů, stranických čistek či v kontextu každodenního života společnosti. Význam minulosti jako fenoménu, jenž se podílel na formování společenské reality státně socialistického Československa, nelze v žádném případě podcenit.

Jiný obraz se naskytne, pokud historik obrátí svou pozornost k fenoménu budoucnosti. Ačkoli výzkum role budoucnosti při vytváření programatiky komunistických stran či

vě (1971 – 1989). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012; OLŠÁKOVÁ, Doubravka – VYBÍRAL, Zdeněk (eds.) *Husitský Tábor a jeho postavení v české historiografii v 70. a 80. letech 20. století*. Ústí nad Labem : Albis international, 2004.

⁹ Srov. např. DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – DINUŠ, Peter – SOMMER, Vítězslav. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010; FRANC, Martin. *Ivan Málek a vědní politika 1952 – 1989, aneb, Jediný opravdový komunista?* Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2010; OLŠÁKOVÁ, Doubravka. *Československá věda a výzkum a centrální model plánování v letech 1946 – 1960*. In *Dějiny vědy a techniky*, 2012, roč. 45, č. 3, s. 167-181.

¹⁰ KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha : Paseka, 2012.

¹¹ BOLTON, Jonathan. *Worlds of dissent: Charter 77, the Plastic People of the Universe, and Czech culture under communism*. Cambridge : Harvard University Press, 2012; JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha : Togga; Filozofická Fakulta UK, 2012; PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha : Scriptorium, 2011.

¹² Dějiny historiografie v širším politickém kontextu zkoumají práce Adama Hudka a Vítězslava Sommera. Michal Kopeček zpracoval fenomén filozofického hledání východiska ze stalinismu a práce o FF UK v éře normalizace líčí procesy institucionálního a individuálního nakládání s reformním komunismem v procesu normalizačních čistek.

přímo praxe státně-socialistického vládnutí je dosud na samém počátku, je stále více zřejmé, že budoucnost byla jednou ze zásadních složek myšlenkového světa socialistické diktatury. Obecně lze v případě moderních politických projektů druhé poloviny 20. století rozeznat dva základní a vzájemně propojené „typy“ budoucnosti: 1) horizont očekávání, neboli představa o tom „*co se má stát...časová sféra před námi či specifická kulturní idea pokroku*“, nebo 2) „*specifická kategorie vědecké a politické intervence*“, v níž budoucnost vystupuje jako objekt, který je třeba „*poznat, kontrolovat a vytvářet* [v orig. engineering, pozn. aut.]“ a jenž je ve spojení s obecnou představou o nutnosti kontroly a řízení světa.¹³

Co z toho plyne pro výzkum socialistické diktatury? Jednak lze hovořit o budoucnosti jako o komunistické utopii – politické vizi, jejíž realizace měla být konečným cílem politiky komunistické strany a z ní plynoucích rozsáhlých společenských transformací. Termín „utopie“ by zde měl být použit spíše v plurálu, protože tyto politické vize se v průběhu čtyřiceti let vlády KSČ proměňovaly.¹⁴ Historik se snaží zjistit, jaké představy o budoucnosti ovlivňovaly programatiku a praktickou politiku komunistické strany, a jakým způsobem naopak peripetie provázející uskutečňování komunistické vize měnily obrazy budoucnosti. S tímto pojetím úzce souvisí perspektiva společenského působení utopie. Předmětem výzkumu se stávají společenské „horizonty očekávání“, tedy reakce rozličných společenských aktérů na přísliby obsažené v komunistickém politickém projektu. Historik se ptá, zda a jak tito aktéři participovali na tvorbě utopie a jestli formulovali odlišné vize budoucnosti, a jaký mělo promyšlení budoucnosti vliv na jejich jednání.

Druhý způsob nazírání na roli budoucnosti v moderních společnostech akcentuje odlišnou perspektivu, když zkoumá budoucnost primárně jako objekt vládnutí. V roce 1967 poznamenal nejdůležitější český teoretik „vědeckotechnické revoluce“ Radovan Richta o tématu budoucnosti ve společenskovědním výzkumu: „*Nezabýváme se budoucností z profese, nechceme se změnit ve futurology. Studujeme především realitu, v níž žijeme. V současném světě však narůstá všude dimenze budoucnosti ... Vědeckotechnická revoluce je ve vývoji společnosti patrně prvním procesem, který společnost může a musí pochopit už v jeho počátcích.*“¹⁵ Richtův výrok dobře vystihuje podstatu tohoto významného fenoménu v dějinách moderního vládnutí. Na obou stranách „železné opony“ se budoucnost stala předmětem zájmu politických elit a s nimi úzce spojených expertních a vědeckých struktur.¹⁶ Cílem těchto aktivit nebylo výhradně formulování utopie či rozličných obrazů

¹³ ANDERSSON, Jenny. *Forging the American Future: RAND, the Commission for the Year 2000 and the Rise of Futurology*, rukopis studie, citováno s povolením autorky.

¹⁴ Posun ve vnímání komunistické utopie zkoumá např. KOLÁŘ, Pavel. Strana jako utopie. Komunistická identita po pádu stalinismu. In *Soudobé dějiny*, 2012, roč. 19, č. 2, s. 227-255.

¹⁵ KOTEK, Václav. Logika změn naší doby. Hovoříme s dr. Radovanem Richtou, laureátem státní ceny Klementa Gottwalda. In *Kulturní tvorba*, 1967, roč. 5, č. 21, s. 1 a 3.

¹⁶ Srov. ANDERSSON, Jenny. The Great Future Debate and the Struggle for the World- In *The American Historical Review*, 2012, roč. 117, č. 5, s. 1411-1430.

toho, co bude a k čemu směřuje konkrétní politický projekt. Budoucnost zde byla faktorem přítomným v aktuálních politických strategiích jako něco, co lze ovládnout a co lze vědecky předvídat či plánovat. Vznikla řada technik předvídání či modelování budoucnosti, jejichž cílem nebylo formulovat vizi, nýbrž vytvořit podklady pro konkrétní politickou akci. Ve státním socialismu hrálo takovou roli nejen hospodářské plánování, ale také různá pojetí prognostiky – prognózování vývoje hospodářství, vědy či v období pozdního socialismu se rozvíjející „plánování sociálních procesů“. Rozvinuté expertní kultury ve státech „východního bloku“ částečně reagovaly na rozmach západní futurologie v 60. letech a nabídly celou řadu modelů budoucnosti – od teoretických zkoumání „vědeckotechnické revoluce“ po velmi konkrétní prognózy např. jednotlivých hospodářských odvětví. Lze tedy hovořit o politice budoucnosti – souboru teoretických nástrojů, institucionálních praktik a politických mechanismů.

V československém případě je možné zaznamenat několik projektů, které v úzkém spojení s politickým aparátem vytvářely koncepty budoucnosti a navrhovaly cesty k jejich uskutečňování. Zásadní význam pro politiku budoucnosti v socialistickém Československu měl již zmíněný výzkum Radovana Richty a jím vedeného interdisciplinárního týmu, který vznikl v polovině 60. let na půdě Československé akademie věd (ČSAV) a jehož úkolem bylo formulovat strategii proměn člověka a společnosti v rámci očekávané „vědeckotechnické revoluce“. Současně došlo na konci 60. let k prvním pokusům o etablování futurologie v Československu. Tzv. Richtův tým pokračoval v pozměněné podobě v činnosti také v rámci „normalizovaných“ společenských věd, konkrétně jako významná součást nově ustaveného Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, jehož se Richta stal ředitelem. Právě v období pozdního socialismu byl akcentován výzkum konceptu „vědeckotechnické revoluce“, který lze s jistou mírou nadsázky označit za oficiální teorii rozvoje tzv. reálného socialismu.

Zkoumání komplexu teoretických otázek a institucionálních praktik spojených s výzkumem „vědeckotechnické revoluce“ otevírá pro historiky soudobých dějin řadu zásadních témat a badatelských otázek: zkoumání expertních kultur 60. let a jejich vlivu na projekt československé reformy; transformace československé expertízy po pádu pražského jara; transnacionální komunikace o budoucnosti v rámci „východního bloku“, ale i na ose východ – západ (způsoby recepce či kritiky konceptů a teorií, osobní komunikace na mezinárodních fórech); vývoj klíčových motivů marxistického a marxisticko-leninského nazírání na sociální realitu (práce a výrobní síly, revoluce); střetávání různých pojetí socialismu a místa člověka v něm; otázka technokracie a technokratického vládnutí ve státním socialismu. Zdánlivě zapomenutý společenskovědní koncept usilující o definování jistého typu socialistické budoucnosti a současně formulování způsobů jeho dosažení v sobě skrývá značný a dosud málo využitý badatelský potenciál.¹⁷

¹⁷ Výzkumem „vědeckotechnické revoluce“ v Československu 60. let se zatím nejobsáhleji věnovala klasická práce SKILLING, H. Gordon. *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Princeton : Princeton University Press, 1976. K období tzv. normalizace srov. MÁCHA, Karel. *Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie*

Součástí proměn československých společenskovedních struktur na přelomu 60. a 70. let bylo rovněž postupné a do roku 1989 neukončené ustavování prognostiky jako samostatného vědního oboru. Bylo by příliš zjednodušující označit prognostiku v ČSSR za místní verzi „západní“ futurologie a výsledek pragmatického přejmenování oboru v rámci raně normalizačního „vyrovnávání se“ s působením „buržoazních“ koncepcí ve společenských vědách v průběhu 60. let. Zatímco termín futurologie označoval řadu mnohdy protichůdných konceptů, prognostika, tak jak se vyvinula v zemích východního bloku, představovala specifický projekt stojící na pomezí plánování a předvídání, a orientující se především na oblast hospodářství či vědy. Prognostika měla být zejména nástrojem vědeckého, a tudíž racionálního spravování ekonomiky. Oblast společnosti a jejího rozvoje však rozhodně neležela ladem – věnovalo se jí bádání z oboru sociálního řízení a rovněž prognostika se pokoušela o vytvoření jistého „makropohledu“, jenž by integroval různé aspekty rozvoje systému. V posledním desetiletí existence státního socialismu pak prošlo zkoumání budoucnosti v Československu další zajímavou proměnou. Zatímco koncept „vědeckotechnické revoluce“ zcela pozbyl svou někdejší atraktivitu, avšak stále sloužil jako formální a oficiální rámec přemýšlení o socialistické budoucnosti, struktury československé prognostiky se staly důležitou součástí vznikající oficiální kritiky rozličných aspektů státně socialistického vládnutí. Jedním z důležitých témat dalšího výzkumu bude nepochybně analýza fungování a společenské role prognostiky v 80. letech. Byl její společenský vliv založen na skutečnosti, že zvládnutí budoucnosti vyžadovalo především zevrubnou a kritickou analýzu současnosti? Jakým způsobem fungovala tato expertní kultura, jak se proměňovala personálně a které badatelské koncepty se v 80. letech dostaly ke slovu? Byla „přestavbová“ prognostika spíše technokratickým projektem, jehož cílem bylo formulovat strategie vedoucí k větší efektivitě socialistické ekonomiky, nebo se v jejím rámci objevily také formulace alternativních budoucností? Jaký byl kritický potenciál prognostiky ve vztahu k úvahám o případných modifikacích státně socialistického systému? Tyto otázky naznačují, že zkoumání prognostiky a obecně expertních kultur činných v politice budoucnosti v období od 60. do 80. let může přinést výsledky překračující úzce vymezené pole dějin vědy a společenskovedního myšlení.

Dva výše uvedené československé příklady lze využít jako ukázkou nabízejících se výzkumných témat. Ta se však ještě více rozšíří, pokud historik na problematiku nahlédne z transnacionální perspektivy. V rámci „východního bloku“ existovala celá řada projektů věnujících se zkoumání budoucnosti. Lze zmínit sovětské bádání o „vědeckotechnické revoluci“ či tamější prognostiku, která se však jako obor etablovala také v dalších

zemích střední a východní Evropy.¹⁸ Tyto výzkumy navíc komunikovaly mezi sebou. Komplikovanější obraz může nabídnout ještě širší perspektiva, která vezme v potaz rovněž rozličné futurologické a příbuzné výzkumy, které ve stejné době probíhaly v západní Evropě a ve Spojených státech amerických. Nejenže také v „kapitalistickém táboře“ nalezneme vlivnou vizi budoucnosti v podobě teorie modernizace, která projektovala budoucí vývoj světa jako všeobecné směřování k společenskému a hospodářskému modelu, jenž se po druhé světové válce vyvinul v USA.¹⁹ Současně probíhala celá řada expertních zkoumání budoucnosti i snah o jejich kritiku z odlišných pozic. Pro bádání o studiu budoucnosti v zemích státního socialismu je důležité, že mezi „západem“ a „východem“ docházelo ke komunikaci formou recepce a kritiky jednotlivých konceptů, či přímo prostřednictvím setkávání na rozličných mezinárodních fórech.

Výzkum a s ním spojená politika budoucnosti představovaly globální fenomén, v jehož rámci vznikla síť osob, institucí a konceptů, která zasahovala obě strany rozděleného světa. Budoucnost komunistického projektu tak nebylo možné promýšlet ani projektovat bez reflektování této globální diskuze. Došlo ke snahám kriticky se vyrovnat s koncepty „západní“ futurologie, současně si však např. československá prognostika čile osvojovala metodologické nástroje, které vznikaly v „západních“ institucích.²⁰ Podobně se výzkum „vědeckotechnické revoluce“ neobešel bez polemiky s odlišnými koncepty společnosti, výsledky československého bádání byly současně známy publiku v zemích nespádajících do „socialistického tábora“.²¹

Výzva k výzkumu „dějin budoucnosti“ na první pohled evokuje metodologicky těžko uchopitelné zkoumání něčeho, co se vlastně nikdy nestalo a co spadalo do oblasti utopických vizí či naivních snů. Tento směr bádání má však potenciál poskytnout velmi konkrétní sondu nejen do vývoje společenských věd a s ním související expertízy v Československu 60. až 80. let a v dalších zemích „východního bloku“, ale také do sféry teorie a praxe státně socialistického spravování státu a společnosti. Transnacionální rozměr tématu současně otevírá perspektivu, která narušuje schematickou představu

¹⁸ K výzkumu budoucnosti v SSSR srov. ROCCA, Gordon L.'A Second Party in Our Midst': The History of the Soviet Scientific Forecasting Association. In *Social Studies of Science*, 1981, roč. 11, č. 2, s. 199-247. K bádání o „vědeckotechnické revoluci“ srov. HOFFMANN, Erik P. Soviet Views of "The Scientific-Technological Revolution" In *World Politics*, 1978, roč. 30, č. 4, s. 615-644; HOFFMANN, Erik P. Contemporary Soviet Theories of Scientific, Technological and Social Change. In *Social Studies of Science*, 1979, roč. 9, č. 1, s. 101-113; BUCHHOLZ, Arnold – BLAKELEY, Thomas J. The Role of the Scientific-Technological Revolution in Marxism-Leninism. In *Studies in Soviet Thought*, 1979, roč. 20, č. 2, s. 145-164.

¹⁹ Zlatá léta teorie modernizace spadají především do 50. a 60. let. GILMAN, Nils. *Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2003.

²⁰ Srov. např. ŠULC, Ota. *Prognostika od A do Z*. Praha : SNTL, 1987.

²¹ Srov. zejména recepci *Civilizace na rozcestí* v BELL, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York : Basic Books, 1973.

o dvou od sebe izolovaných světech éry studené války. Budoucnost se stala významným námětem výzkumů a předmětem technik moderního vládnutí. Ačkoli se řada prognóz nesplnila a ne jeden model či scénář nebyl nikdy realizován, faktor budoucnosti hrál významnou roli ve vývoji socialistických diktatur i liberálních demokracií ve druhé polovině 20. století.

Cituj:

Sommer, Vítězslav. Komunismus, budoucnost a historiografie soudobých dějin. In *Forum Historiae*, 2013, roč. 7, č. 1. ISSN 1337-6861.

...

Mgr. Vítězslav Sommer, Ph.D. působí na Parížském inštitúte politických vied (Sciences Po) ako post-doktorand v rámci projektu Futurepol – A Political History of the Future: Knowledge Production and Future Governance 1945–2010. Zaoberá sa dejinami štátneho socializmu a metodológiou štúdia súdobých dejín. V roku 2011 vydal knihu *Angažované dejepisectví: Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*.